

Henriëtta Joosten

DE PUBLIEKE SFEER IN DE 21E EEUW

Hannah Arendt als gids voor professionals

ISVV UITGEVERS

Henriëtta Joosten

De publieke sfeer in de 21^e eeuw

Hannah Arendt als gids voor professionals

ISVW UITGEVERS

*Voor Eva.
Een prachtig nieuw mens.*

Inhoud

Voorwoord	7
Door Peter-Paul Verbeek	
Inleiding	11
Hannah Arendt als inspiratiebron	13
Vraagstukken rondom de inzet van ict zijn publieke vraagstukken	14
Inbreng van burgers als voorwaarde voor een vrije en veerkrachtige samenleving	17
Inbreng van burgers is niet vanzelfsprekend	19
Revitalisatie van de publieke sfeer in een wereld vol ict	21
Ict-vormgevers van de samenleving	22
Hannah Arendt als hoopvolle inspiratiebron	23
Opzet boek	24
DEEL 1: HOE HET IS	27
Hoofdstuk I	
De publieke sfeer staat op het spel	29
De publieke sfeer volgens Hannah Arendt	30
Verbeek: democratisch de onvermijdelijke impact van technologie vormgeven	35
Kritiek op Verbeek: ict-vormgevers zijn medeverantwoordelijk voor de publieke sfeer	37
Impact van de digitale transitie op de publieke sfeer	40
Te pessimistisch?	45
Hoofdstuk II	
Virtuele publieke sferen bestaan (niet)	47
Virtuele voors en tegens tellen met Polltown	49
Burgers bespreken publieke kwesties in een online omgeving	53
Sociale media en de publieke sfeer	56
Arendt toe aan een update	60
Wat nu?	65

DEEL 2: HOE HET ANDERS KAN	67
Hoofdstuk III	
Ict-vormgevers: spreek en handel zelf	69
Arendt en het actieve leven: arbeiden, werken en handelen	71
Hedendaagse professionele praktijken gezien door een Arendt-bril	72
Ict-vormgevers doen een boekje open	75
Ict-vormgevers die handelen en spreken	80
Handelen in de alledaagse professionele praktijk	85
Een nieuw arbeidsethos	90
Hoofdstuk IV	
Creëer ‘publieke sfeer’-bevorderende ordeningen!	93
Arendt over de private, publieke en sociale sfeer	95
Arendts notie van de sociale sfeer	97
BUUV: een ict-gemedieerd, lokaal burgerinitiatief	99
Burgerinitiatieven en overlappende sferen	104
Ontwerpprincipes voor de revitalisatie van de publieke sfeer	108
Voor nu	118
Dankwoord	121
Literatuur	123
Noten	131

Ontwerpen voor de publieke ruimte

De digitale revolutie heeft een enorme invloed op onze samenleving. Vrijwel ieder domein van ons leven is ervan doordrongen, zowel in de privé-sfeer als in de publieke ruimte. Sociale media zijn hiervan misschien wel de ultieme belichaming. De nieuwe vorm van contact die zij mogelijk maken, houdt mensen aan hun smartphones gekluisterd en bepaalt zo niet alleen hoe mensen in de privé-sfeer met elkaar communiceren, maar ook of en hoe ontmoetingen in de publieke ruimte vorm krijgen. Tegelijkertijd lijkt onze democratie juist in deze tijd van sociale media in een crisis te verkeren en steeds meer plaats te maken voor populisme. De democratische ambitie om een volk te laten besturen door een goede representatie van dat volk, in al zijn verscheidenheid, en de recentere ambitie om burgers meer te betrekken bij de besluitvorming, maken steeds vaker plaats voor een verzet van ‘het volk’ tegen een vermeende ‘elite’, waarbij sociale media meer uitnodigen tot zenden dan tot ontvangen en daardoor geen echte interactie tussen mensen creëren.

Deze ontwikkelingen zijn hedendaagse illustraties van de zorgen die Hannah Arendt zich ruim een halve eeuw geleden al maakte over het steeds verder verloren gaan van de publieke ruimte. Die ruimte vereist pluraliteit: mensen die van elkaar verschillen, maar elkaar toch willen ontmoeten, vormen in deze ruimte gezamenlijk een beeld van de wereld. Dat gezamenlijke beeld is niet het resultaat van ‘de meeste stemmen gelden’ waarbij de ene groep de andere mag vertellen wat er moet gebeuren. Bedoeld wordt hier de ‘common sense’, zoals Arendt het zo mooi noemt: een gemeenschappelijk zintuig om de wereld mee waar te

nemen, en daarmee is het tegelijk een zintuig voor het gemeenschappelijke, dat de diversiteit zowel wil laten bestaan als bij elkaar wil houden.

Deze publieke ruimte is voor Arendt de plaats waar ‘politiek’ plaatsvindt. Maar ook dat woord moeten we zorgvuldig lezen. Politiek is voor Arendt iets heel anders dan het ‘managen’ van de samenleving en de economie: dat hoort voor haar allemaal bij het sociale en niet bij de politiek. In het sociale domein gaat het om ons huishouden: hebben we een dak boven ons hoofd, genoeg te eten en te drinken? Dit zijn allemaal heel belangrijke zaken, die we goed moeten organiseren, maar tegelijkertijd gaan ze alleen maar over onszelf als biologische wezens die moeten *overleven*, en niet over mensen die moeten *samenleven*. Het woord ‘sociale media’ laat dit verschil fraai zien. Hoewel er veel politieke discussies plaatsvinden, vormen ze lang niet altijd een publieke ruimte waarin plaats is voor diversiteit en het gezamenlijk opbouwen van een begrip van de wereld; ze zijn vooral ‘sociaal’ omdat ze mensen uitnodigen de publieke ruimte te behandelen als hun eigen huiskamer.

De publieke sfeer in de 21^e eeuw opent wegen om deze publieke ruimte opnieuw te ontdekken en vorm te geven. Henriëtta Joosten onderzoekt nauwgezet hoe digitale technologieën steeds verder vormgeven aan onze samenleving, en hoe daarin de publieke ruimte op steeds nieuwe manieren op het spel gezet wordt. Dat doet ze niet alleen door Hannah Arendt op een heel toegankelijke manier uit te leggen en tot leven te wekken, maar ook door een aantal technologieën te onderzoeken die een rol spelen in de publieke ruimte, zoals Polltown en BUUV. Wat voor beeld van democratie belichamen deze apps? Wat voor interactie tussen mensen creëren ze? En wat voor sociale of publieke ruimte ontstaat daardoor?

Maar boven alles ontwikkelt dit boek nieuwe wegen om de publieke ruimte in de eenentwintigste eeuw op nieuwe manieren vorm te geven. In plaats van te treuren over het verlies van iets dat ooit geweest is, onderzoekt Henriëtta Joosten welke nieuwe vormen de publieke ruimte zou kunnen aannemen in het digitale tijdperk, en welke rol professionals daarin zouden kunnen spelen. Op deze manier ontwikkelt dit boek impliciet een nieuwe invulling van politiek en democratie. De publieke ruimte blijkt een ontwerpproject, waar we gezamenlijk aan moeten werken, en die door professionals nieuw leven ingeblazen kan worden. Niet zozeer door technologie te ontwikkelen die efficiënt en effectief haar

VOORWOORD

werk doet, maar vooral door met technologie een wereld te maken die mensen aan blijft spreken op hun rol in een publieke ruimte, als unieke individuen in een gemeenschappelijke wereld, waar we samen verantwoordelijk voor zijn. En die verantwoordelijkheid moeten we op steeds nieuwe manieren leren nemen.

Peter-Paul Verbeek

Inleiding

Onze wereld begint meer en meer een digitale wereld te worden. Informatie- en communicatietechnologie (ict) heeft steeds meer invloed op ons dagelijks leven. Je hoeft maar om je heen te kijken en je ziet de enorme invloed van mobieltjes op hoe we met elkaar omgaan. Hoe we ict inzetten en aan welke waarden we via de inzet van technologie invulling geven zijn vragen die ons allemaal aangaan. Deze vraagstukken worden des te urgenter naarmate ict verder in de haartvaten van de samenleving doordringt. Laten we ter illustratie eens kijken naar het vraagstuk rondom de toepassing van ‘toezicht op afstand’-technologie in de zorg.

Ernstig gehandicapte kinderen met epilepsie hebben volgens de Nederlandse wet recht op 24 uur zorg per dag. Om aan de wet te voldoen, maken veel instellingen in de gehandicaptenzorg gebruik van akoestische systemen – soms aangevuld met visuele systemen. Daarmee kunnen ze ’s nachts toezicht op afstand houden. Sensoren rondom het bed van een kind vangen eventueel geluid op dat ze aan de centrale balie doorgeven. Daar zitten een, twee, soms drie medewerkers achter grote computerschermen de meldingen te beoordelen. Als er volgens deze centrale medewerkers wat aan de hand is, sturen zij een begeleider naar de cliënt om een kijkje te nemen.

Een serie uitzendingen van het actualiteitenprogramma Nieuwsuur, eind 2017, laat zien dat er bij het toezicht op afstand fouten gemaakt worden. Soms is het moeilijk om onderscheid te maken tussen het geluid van een bliksemschicht, een kuchje van een cliënt of een val uit bed. Bovendien kan het aantal meldingen op een avond al snel oplopen tot enige duizenden. Meldingsmoeheid is het gevolg: je reageert niet meer op elk geluidje. Om deze moeheid te voorkomen nemen instellingen in

hun protocollen op dat er alleen bij aanhoudend of terugkerend geluid gereageerd hoeft te worden. En dat gaat wel eens verkeerd, met fatale gevolgen.¹

Terwijl ik naar de uitzending van Nieuwsuur kijk, moet ik denken aan een gesprek dat ik kortgeleden met een collega had. Hij had als extern adviseur gewerkt bij een bedrijf dat technologische oplossingen aan beveiligingsbedrijven aanbiedt. Je kunt dan denken aan de camera's die op bedrijfsterreinen hangen. Zo'n camera is verbonden met een telefooncentrale. Op het moment dat een camera verdachte bewegingen ziet, geeft deze een seintje aan de centrale. De procedures en protocollen in de beveiligingsbranche vertonen grote gelijkenissen met die in de zorg. Dat was het management van het technologiebedrijf van mijn collega ook opgevallen. Dat had dan ook besloten om zijn vleugels uit te slaan: het bedrijf ging zijn technologische oplossingen ook binnen het domein van de gezondheidszorg aanbieden – mijn collega gebruikte overigens het woord 'pushen' in plaats van aanbieden. De boodschap aan potentiële klanten in de zorg luidde: 'Wij kunnen u de techniek voor toezicht op afstand leveren. En als u wilt, nemen we ook de meldkamer van u over. Zo kunt u zich op uw *core business* richten, en wij op de onze.' Voor de managers en bestuurders in de zorg die vooral op de centjes letten, zal dit als muziek in de oren klinken.

Mijn aandacht gaat weer naar de gehandicapte kinderen. Het zal je kind maar zijn dat, overgeleverd aan camera's, procedures en aanbestedingstrajecten, in bed ligt te slapen. 's Nachts is er niemand in zijn of haar fysieke nabijheid. Van privacy is geen sprake; iedereen kan via de camera's zien hoe je kind zich omdraait, naar de wc gaat of zich op het hoofd krabt. Als ouder kun je alleen maar hopen dat de techniek niet hapert en dat je kind herhaaldelijk lawaai maakt wanneer het uit bed valt of opeens erg ziek wordt. De vraag dringt zich op of we nachtelijk toezicht op deze kinderen wel moeten uitbesteden aan technologie.

Als we beleidsmakers en wetenschappers mogen geloven, hebben we weinig keus. De vraag naar zorg zal in de (nabije) toekomst alleen maar toenemen, terwijl er steeds minder mensen in staat zijn om (mantel)zorg te geven.² Tel daarbij op dat het nu al lastig is om vacatures in de zorg te vervullen. Volgens deze beleidsmakers hebben we technologie dus hard nodig om zorgvragers een zo veilig mogelijke omgeving te bieden, ook 's nachts. Huidige missers, hoe erg ook, zijn volgens hen kinder-

Onze wereld wordt alsmaar digitaler. Informatie- en communicatietechnologie (ICT) heeft een ongekennde invloed op ons dagelijks leven. We raken gewend aan omgevingen die op onze voorkeuren en zoekgeschiedenis zijn afgestemd, en verliezen daardoor de gemeenschappelijke wereld langzaam maar zeker uit het oog.

De toename van ICT maakt het publieke gesprek steeds lastiger. De smartphone slokt de samenleving op. De publieke sfeer, van oudsher de vrijhaven voor democratisch overleg, staat onder druk. Filosoof Henriëtta Joosten zwengelt met *De publieke sfeer in de 21^e eeuw* het publieke gesprek aan over de wereld die we met de inzet van technologie aan het creëren zijn. Dit leidt tot een prikkelende visie vol handreikingen aan professionals, geïnspireerd door het gedachtegoed van de politieke denker Hannah Arendt.

Een belangrijk boek voor professionals die met hun werk direct of indirect invloed uitoefenen op de vormgeving van de samenleving via de inzet van ICT. Met een voorwoord van Peter-Paul Verbeek.

‘Belangrijk denkwerk met grote maatschappelijke – menselijke! – waarde. Van harte aanbevolen!’

Mr. Leonard Geluk

Voorzitter CvB De Haagse Hogeschool

